

<https://helda.helsinki.fi>

Monimuotoistuva isovanhemmuus, muuttuva isoisuus

Pietilä, Ilkka

Gaudeamus
2022

Pietilä, I & Ojala, H 2022, Monimuotoistuva isovanhemmuus, muuttuva isoisuus .
pöjulkaisussa A Kinnunen, M Könönen & S Vakimo (toim), Babuakoja, te
digisenioreita. : Muuttuva vanhuus Suomessa ja Venäjällä . 1 toim, Gaudeamus, Helsinki,
pö Sivut 95 107 . <
<https://kauppa.gaudeamus.fi/sivu/tuote/babu-koja-terasvaareja-ja-digisenioreita/4215117> >

<http://hdl.handle.net/10138/354727>

---

unspecified
publishedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

5

MONIMUOTOISTUVA ISOVANHEMMUUS, MUUTTUVA ISOISYYS

ILKKA PIETILÄ JA HANNA OJALA

Isovanhemmuus on vanhemmuuden ja lapsena olemisen ohella ihmiselämän itsestään selvänä pidettyjä elämänvaiheita ja sosiaalisia suhteita. Tästä syystä emme useinkaan tule ajatelleeksi sitä, miten yhteiskunnalliset ja kulttuuriset muutokset hiljalleen muovaavat myös näitä perustavina pitämiämme suhteita. Esimerkiksi idealisoidun isovanhemmuuden kulttuurinen kuvasto tukeutuu edelleen vahvasti agraariyhteiskuntaan, jossa perhesukupolvet elävät orgaanisessa yhteydessä toisiinsa. Näissä kuvastoissa keskeinen hahmo on tuvassa hääräävä pullantuoksuinen isoäiti, jonka helmoissa pyörii liuta lapsenlapsia, ja keinutuolissa istuva isoisä, joka sanomalehden luvun ohessa seuraa mummon ja lasten touhuja.

Ehkä aiheen arkisuuden vuoksi isovanhemmuutta on tutkittu Suomessa yllättävän vähän. Naisten isovanhemmuus eli mummous on kylläkin ollut suosittu opinnäytetöiden aihe, mutta esimerkiksi isoisyystyö on tehty selvästi vähemmän tutkimusta. Perhetutkimuksessa tutkijat ovat olleet ensisijaisesti kiinnostuneita lapsiperheiden arjesta, erilaisista vanhemmuuden muodoista sekä lasten ja vanhempien suhteista. Isovanhemmuus ei ole ollut keskeinen tutkimusaihe myöskään vanhenemisen tutkimuksessa. Vaikka elämänvaiheita ja niiden välisiä siirtymiä on tutkittu laajasti suomalaisessa sosiologiantologiassa tutkimuksessa, isovanhemmuus ei ole saanut sen osana vankkaa sijaa tutkimuksen aiheena. Keskeinen toimija isovanhemmuuden tutkimuksessa on ollut Väestöliitto, jonka tutkijat ovat julkaisseet verrattain paljon tutkimusta isovanhemmuudesta muun muassa sukupolvien välisten

avun vaihtosuhteiden näkökulmasta. Vähemmälle huomiolle on kuitenkin jäänyt isovanhempien oma näkökulma: mitä eläkeikäiset itse ajattelevat isovanhemmudesta laajemmassa mielessä, ja millaisia muutoksia ja jännitteitä siihen mahdollisesti sisältyy?

Tässä luvussa tarkastelemme isovanhemmukseen liittyviä rakenteellisia ja kulttuurisia muutoksia. Pohdimme sitä, miten esimerkiksi väestölliset tekijät, hyvinvointivaltion palvelujärjestelmä, aktiivisen vanhenemisen normit ja sukupuoli muotoilevat isovanhemmusta, sen käytäntöjä ja osaa suomalaisessa kulttuurissa ja ikääntyvien ihmisten elämässä. Lähestymme isovanhemmusta ennen kaikkea isovanhempien tekemän ylisukupolvisen hoivan ja huolenpidon näkökulmasta. Tiedostamme, että isovanhemmat myös vastaanottavat apua ja huolenpitoa keskipolvelta ja lapsenlapsilta ja että sukupolvien välinen huolenpitosuhde on tässä mielessä kaksisuuntainen. Tutkimusten mukaan avun saamisen ja antamisen suunnassa tapahtuu muutoksia keskisukupolven ollessa noin 40 vuoden iässä.¹ Tuolloin aikuiset lapset alkavat auttaa ja neuvoa vanhempiaan enemmän, säännöllisemmin ja erityistilanteiden ohella myös arkisemmissä askareissa. Lisäksi lapsenlapset auttavat isovanhempiaan useimmiten informaatio- ja viestintäteknologiaan liittyvissä asioissa. Tässä luvussa keskitymme kuitenkin isovanhempien omaan toimijuuteen suhteessa keskipolveen ja lapsenlapsiin ja tarkastelemme siksi myös isovanhempien nuoremmille sukupolville antamaa apua.

ISOVANHEMMAT, LASTEN HOIVA JA HYVINVOINTIVALTIO

Isovanhemmat ovat kaikkialla maailmassa tärkeitä lastenhoidon resursseja.² Eri yhteiskuntien perhepolitiikka (esim. perhevapaat) ja pienille lapsille tarjoamat julkiset hoivapalvelut määrittävät kuitenkin keskeisesti sekä isovanhempien osaa sukupolvien suhteissa että isovanhemmuden käytäntöjä. Suomessa subjektiivinen päivähoito-oikeus sekä alakoulu iltapäiväkerhoineen turvaavat pienten lasten päivähoidon ja tekevät siten mahdolliseksi kahden työssä käyvän vanhemman perhemallin toteutumisen. Pohjoismaisissa hyvinvointivaltioissa isovanhempien osa perheissä onkin lähinnä taustatukena toimiminen. Norjalaiset tutkijat Katharina Herlofson ja Gunhild Hagestad ovat kutsuneet tällaista pohjoismaista isovanhemmuden mallia ”perheen pelastajan malliksi” (*family saver*),³ mikä viittaa esimerkiksi sairaustapauksissa perheen avuksi tulemiseen tai satunnaisiin lapsenvahtina toimimiseen. Sen sijaan esimerkiksi eteläisissä Euroopan maissa, joissa julkiset päivähoitomahdollisuudet ovat rajoitetut, isovanhemmat vastaavat usein lapsenlasten päivittäisestä hoivasta, mikäli äiti käy töissä.⁴ Isovanhempien osa erityisesti pienten lasten äitien työssäkäynnin mahdollistajana on siten

tärkeä. Tällaista isovanhemmuuden mallia onkin kutsuttu ”äidin pelastajan malliksi” (*mother saver*).⁵

Tutkimuksissa on todettu, että valtaosa isovanhemmista nauttii lapsenlasten hoitamisesta ja aktiivisilla perhesuhteilla on monia isovanhempien terveyteen ja hyvinvointiin liittyviä myönteisiä vaikutuksia.⁶ Erityisesti päi-vittäisellä ja hoivaintensiivisellä isovanhemmuudella voi kuitenkin olla myös kielteisiä vaikutuksia. Irlantilaisia isovanhempia koskevassa tutkimuksessa todettiin, että intensiivisessä hoivavastuussa olevat isovanhemmat (useimmiten isoäidit) kokivat joutuvansa laittamaan omia sosiaalisia ja terveyteen liittyviä tarpeitaan sivuun ja näkivät vaikeaksi kieltäytyä hoivavastuusta.⁷ Intensiivinen hoivavastuu oli myös yhteydessä masentuneisuuteen. Useita Euroopan maita koskevassa kyselytutkimusten vertailussa havaittiin, että vahvan hyvinvointivaltion maissa isovanhemmat olivat motivoituneempia lastenhoitoon, sillä aikaa vievästä ja intensiivisestä lastenhoidosta vastuu oli pääasiassa julkisella lastenhoidolla eikä lastenhoito kuormittanut siten isovanhempia liikaa.⁸ Tässä mielessä hyvinvointivaltion lastenhoitomallin voidaan katsoa olevan ”kolmas ikä -ystävällinen” (*third age friendly*),⁹ koska se antaa isovanhemmille enemmän mahdollisuuksia sovittaa lastenhoitoa muuhun elämän kokonaisuuteen.

Vaikka hyvinvointivaltion lastenhoitojärjestelmät vaikuttavat paljon isovanhemmukseen, hoiva on eriytynyt myös muun muassa luokan ja sukupuolen mukaan. Luokkatausta vaikuttaa siihen, millaiseksi ylisukupolvinen solidaarisuus ymmärretään ja mihin sen koetaan velvoittavan. Irlantilaisessa tutkimuksessa havaittiin, että keski- ja yläluokkaiset isovanhemmat osallistuivat alempia tuloryhmiä vähemmän lapsenlasten hoitoon.¹⁰ Tämä liittyi siihen, että taloudellisia resursseja omaavilla perheillä oli muita mahdollisuuksia järjestää lastenhoito ja toisaalta ylempien luokkien isovanhemmilla on työväenluokkaa enemmän lastenhoidon kanssa kilpailevia ajanviettopoja. Toisessa irlantilaisessa tutkimuksessa huomattiin kuitenkin, että erityisesti keski- ja yläluokkaisessa asemassa olevilla ikääntyneillä vanhemmilla on vähäiset odotukset siitä, että heidän lapsensa tai lapsenlapsensa hoivaisivat heitä tulevaisuudessa.¹¹ Keskiluokan lapset keskittyvät usein omaan uraansa, eikä heidän siksi sovi olettaa osallistuvan vanhemman sukupolven auttamiseen kuin olennaisimmilta osin.

Yksi isovanhemmuuden keskeisiä kulttuurisia piirteitä on sen vahva sukupuolittuneisuus. Tällä tarkoitetaan sitä, että isovanhemman sukupuoli – naiseus tai mieheys – määrittää vahvasti sitä, mitä lapsenlasten kanssa tehdään ja millaiseksi isovanhemman rooli muotoutuu. Lapsenlasten hoivaa koskeneessa kansainvälisessä tutkimuksessa on todettu, että isoäiti toimii lapsenlasten pääasiallisena hoivaajana yhteiskunnan lastenhoitopalveluista riippumatta, kun taas isoisien rooli on usein avustava tai marginaalinen.¹²

Isoisien harjoittama lastenhoito sisältää myös vähemmän perustarpeisiin liittyvää hoivaa (mm. vaipanvaihtoa ja syöttämistä) kuin isoäitien.¹³ Isoisien vastuulla on enemmän varsinaista hoivaa avustavia tehtäviä, kuten autonkuljettajana toimimista ja isompien lasten kanssa leikkimistä ja pelaamista.¹⁴ Suomessa isoäitiyden kulttuurisesti vahva rooli on siinä määrin kielellisesti institutionalisoitunut, että isovanhempien kotia kutsutaan tyyppillisesti mummolaksi.¹⁵

MUUTTUVA ISOVANHEMMUUS

Suomalaisen yhteiskunnan demografiset muutokset vaikuttavat isovanhemmukseen. Yksi näistä väestökehityksen keskeisistä ilmiöistä on väestön vanheneminen, mikä johtuu sekä ihmisten eliniän pitenemisestä että syntyvyyden vähenemisestä. Tilastokeskuksen tietojen mukaan vuosina 1980–2018 suomalaisten eliniänodote on kasvanut noin kahdeksalla vuodella nykyiseen 81,5 vuoteen. Erityisesti miesten elinajanodote on parantunut selvästi edellisten vuosikymmenten aikana, ja se kasvaa edelleen nopeammin kuin naisten. Tämän vuoksi sukupuolten väliset erot elinajanodotteessa ovat selvästi kaventuneet ja ero on nykyisin enää hieman yli viisi vuotta.

Isovanhemmuuden näkökulmasta eliniän piteneminen merkitsee sitä, että isovanhemmilla on aiempaa pidempi elämä edessään lapsenlasten kanssa. Vaikka ensisynnyttäjät ovat Suomessa monien muiden maiden tavoin keskimäärin vanhempia kuin aiemmin, isovanhemmaksi tullaan edelleen 50–60 vuoden iässä. Kun tätä suhteuttaa elinajanodotteeseen, useimmat isovanhemmat elävät samaan aikaan lapsenlastensa kanssa usein kymmenien vuosien ajan, erityisesti kun ottaa huomioon sen, että syntymäkohorttien eliniän mediaani (ikä, jonka puolet tuon kohortin ihmisistä saavuttaa) on yleensä toistakymmentä vuotta koko kohortille laskettua elinajanodotetta suurempi.

Toinen isovanhemmukseen keskeisesti vaikuttava väestöllinen tekijä on syntyvyys, joka on ollut Suomessa pitkään laskusuunnassa. Nykyisistä isovanhemmista suuri osa kuuluu vuosina 1945–1950 syntyneisiin suuriin ikäluokkiin. Vaikka suuret ikäluokat olivat nimensä mukaisesti isoja, perhesukupolvien näkökulmasta tärkeä seikka on se, ettei suurilla ikäluokilla ilmennyt ”kaikusukupolvea”,¹⁶ vaan he saivat selvästi vähemmän lapsia kuin aiemmat ikäluokat. Nopeasti pienenevän syntyvyyden vuoksi suurten ikäluokkien lapsenlasten syntymäkohortit ovat nykyisin entistäkin pienempiä. Tilastokeskuksen mukaan sodan jälkeisenä ennätysvuonna 1947 syntyi peräti 108 000 lasta. Jos perhesukupolven väliksi lasketaan 25 vuotta, vuonna 1947 syntyneiden lapset syntyivät vuoden 1972 paikkeilla, jolloin syntyi hieman alle 59 000 vauvaa. Vuonna 1997 syntyi saman verran lapsia, mutta

vuonna 2017 syntyneiden luku oli enää alle 50 000. Syntyvyyden pienenemisen seurauksena nykyisillä isovanhemmilla on aiempaa selvästi vähemmän lapsenlapsia.

Miten lapsiluvun pieneneminen vaikuttaa isovanhemmuuteen? Puhtaan matemaattisesti voi ajatella, että nykyisillä isovanhemmilla on enemmän aikaa jokaista lapsenlasta kohden kuin suurten lapsiperheiden aikana. Toisaalta sukupolvien välisen vuorovaikutuksen määrä ei kuitenkaan ole vakio. Perheiden lapsiluvun pienentyessä lasten hoivatarvetta on vähemmän, eikä isovanhemmilta siten odoteta säännöllistä osallistumista lapsenlasten hoivaan niin usein kuin aiemmin. Myös sodan jälkeiseen hyvinvointivaltion rakentamiseen keskeisesti sisältyneet päivähoidopalvelut ovat omalta osaltaan vähentäneet isovanhempien tarvetta lastenhoidossa.

Myös maan sisäiset muuttoliikkeet vaikuttavat isovanhemmuuteen. Suomessa kaupungistuminen tapahtui moneen muuhun Euroopan maahan nähden verrattain myöhään, vasta 1950-luvulta lähtien. 1900-luvun loppupuolen verrattain tasaisen aluekehityksen jälkeen 2000-luvulla Suomen väestö on alkanut uudelleen keskittyä voimakkaasti. Työ- ja opiskelupaikkoja syntyy ennen muuta Etelä-Suomen kasvukeskuksiin, ja tämän vuoksi opiskelu- ja työikäiset suomalaiset muuttavat kiihtyvään tahtiin haja-asutusalueilta ja pienemmistä kaupungeista erityisesti pääkaupunkiseudulle sekä Tampereelle ja Turkuun. Tällä on vaikutuksensa myös isovanhempien ja lapsenlasten välisiin etäisyyksiin, sillä eläkeikäisten muuttoliike ei seuraa työ- ja opiskeluaikaisen väestönosan siirtymistä kasvukeskuksiin. Etäisyyksien kasvaminen vaikuttaa väistämättä siihen, kuinka usein sukupolvilla on mahdollisuuksia tavata toisiaan, vaikkakin videopuhelupalveluiden yleistyminen on luonut uusia mahdollisuuksia isovanhempien ja lapsenlasten yhteydenpitoon.

Syntyvyyden pieneneminen kasvattaa lapsenlapsettomien ihmisten määrää. Eläkeikäisten yksinäisyyttä tutkinut Elisa Tiilikainen¹⁷ on todennut, että lapsenlasten puuttuminen voi myös aiheuttaa yksinäisyyttä. Lapsenlapset ovat monelle eläkeikäiselle tärkeitä ihmissuhteita. Koska yksinäisyys rakentuu monelta osin vertailulle toisten ihmisten elämään ja kokemuksessa on läsnä sosiaalisten suhteiden menetysten ohella myös niitä koskevat toteutumattomat odotukset, yksinäisyyden tunnetta voi tuottaa myös kokemus, ettei ole saavuttanut normatiivisen elämänkulun tärkeää elementtiä, isovanhemmuutta. Tämä voi tuottaa ajatuksen epäonnistumisesta ja erilaisuudesta, siitä, ettei täytä niitä kulttuurisia odotuksia, joita ikääntyneille asetetaan.

Eliniän pitenemisen lisäksi nykyiset isovanhemmat ovat aiempaa terveempiä ja toimintakykyisempiä. Tämän vuoksi he pystyvät pidempään osallistumaan aktiivisesti lapsenlasten hoitamiseen. Toisaalta heillä on usein myös muita tavoitteita elämässä ja mahdollisuuksia niiden toteuttamiseen.

Isovanhemmuuden ohella eläkeikäisille on nykyisin tarjolla monia muita rooleja, joiden avulla he voivat jatkaa aktiivista ja osallistuvaa elämää työ-elämästä irtautumisen jälkeen.

ISOVANHEMMUUDEN KULTTUURISET PARADOKSIT

Britanniassa tehdyn isovanhempien haastattelututkimuksen mukaan isovanhempiana toimiminen rakentuu ennen muuta kahden normin varaan: yhtäältä on hyvä olla paikalla, mutta toisaalta ei saa liikaa häiritä.¹⁸ Ollaan kuin partiolaisia: aina valmiina, kun kutsu käy.¹⁹ Tällainen riittävää etäisyyttä korostava puhetapa kävi hyvin ilmi myös perhetutkija Ritva Nätkinin analysoimassa isovanhemmuutta koskevassa suomalaisessa kirjoitusaineistossa.²⁰ Myös kyselyaineistoissa on selvinnyt, että enemmistö suurista ikäluokista ja heidän aikuisista lapsistaan katsoo, että isovanhempien tulee ottaa vastuu lapsenlapsista ”äärimmäisessä tilanteessa” eli silloin, kun vanhemmat eivät hoitoon kykene.²¹ Vastuu realisoituu siis vahvimmin poikkeuksellisissa tilanteissa tavallisen arkielämän sijaan.

Huomionarvoista on, että isovanhempien suhdetta lapsenlapsiin määrittää ensisijaisesti isovanhempien ja heidän lastensa (keskisukupolven) suhde, ei niinkään suhde lapsenlapsiin ja heidän tarpeensa. Tästä kertoo vahvasti se, että nimenomaan äidinpuoleisten isovanhempien on todettu olevan ensisijaisia isovanhempia ja että äidinäiti on pääasiallinen hoitaja tyttärensä lapsille. Isän vanhemmat ovat siten äidin vanhempiin nähden marginaalisemmassa roolissa.²² Isovanhemmuuden käytännöissä on siis keskeisesti kysymys isovanhempien omista vanhemmuuden periaatteista, joiden mukaan vanhempien tehtävä on päästää irti ja tukea aikuisia lapsia heidän itsenäistymisessään.²³ Tukemiseen kuuluu se, että isovanhemmat antavat käytännöllistä apua, kuten hoitavat lapsenlapsia, mutta myös emotionaalista ja taloudellista tukea: he ovat siis saatavilla ja paikalla, kun heidän omat lapsensa (keskisukupolvi) sitä tarvitsevat.²⁴ Saatavilla olemisen normi on muodoltaan passiivinen ja jättää isovanhemmille vähän mahdollisuuksia päättää itse antamansa tuen ja hoivan määrästä. Toisin sanottuna isovanhemmat eivät välttämättä voi vaikuttaa siihen, milloin ja millä tavalla he ovat tekemisissä lapsenlastensa kanssa, sillä vanhemmat yleensä säätelevät isovanhemmilta saatavaa lastenhoitoapua ja toimivat näiden ja lapsenlasten välillä eräänlaisina portinvartijoina.²⁵ Tosin nykyinen viestintäteknologia mahdollistaa uudella tavalla isovanhempien ja lapsenlasten välisen suoran yhteydenpidon. On kuitenkin tärkeää huomata, että isovanhemmat tyypillisesti hyväksyvät tällaisen järjestelyn, sillä se mahdollistaa avun tarjoamisen ilman, että he kokisivat häiritsevänsä lastensa perheitä.

Isovanhemmuuden normeihin kuuluu, ettei puututa omien lasten ydinperheiden sisäisiin asioihin eikä lapsenlasten kasvattamisen periaatteisiin, sillä tällainen puuttuminen voisi johtaa sukupolvikonfliktiin ja pahimmassa tapauksessa isovanhempien ja heidän lastensa – ja siten myös isovanhempien ja lapsenlasten – välien katkeamiseen. Sukupolvikonfliktit on nähty erityisen kohtalokkaina isoäideille.²⁶ Tämä tekee jälleen näkyväksi sekä isoäidin kulttuurisen ensisijaisuuden isovanhempiana että sen, miten nimenomaan isoäidit toimivat usein sukupolvien suhteiden koordinaattoreina. Isoäidit pitävät yhteyttä ja heihin pidetään yhteyttä, isoäidit muistavat syntymäpäivät ja perheyhteisön tärkeät tapahtumat;²⁷ siksi myös perhekonfliktit välittyvät isoäitien kautta.

Yhtäaikainen saatavilla mutta sivussa oleminen pakottaa isovanhemmat tasapainottelemaan sen välillä, että he ovat riittävästi käytettävissä mutta toisaalta vetäytyvät riittävästi lasten perheen asioista. Tasapainoilua syntyy myös ”oman ajan” ja lasten perheelle annettavan ajan ja resurssien välillä. Ristiriita vaikeuttaa sekä isovanhemman roolin määrittelemistä sukupolvien suhteissa että arkipäiväistä toimintaa ja käytäntöjä. Samalla se tuottaa isovanhemmille myös ristiriitaisia tunteita siitä, että pitää aina olla saatavilla mutta ei oikeastaan saa puuttua mihinkään. Tämän paradoksaalisen tilanteen taustalla lienee perhesukupolvien elämien eriytyminen ja yksityistyminen sekä ydinperhemallin vahva asema: vaikka sukupolvet ovat yhteydessä toisiinsa ja auttavat toisiaan monin tavoin, ydinperheen rajat määrittävät sitä, missä määrin isovanhemmilla on vapauksia osallistua lapsenlasten elämään.

Vaikka perheiden dynamiikka muuttuu muun muassa ydinperheen ja isovanhempien välisten rajojen osalta, myös eläkkeellä oleminen muuttuu elämänvaiheena. Kuten edellä todettiin, isovanhemmuus tarjosi ennen selvärajaisen ja valmiin roolin eläkkeelle siirtymisen vaiheessa, jonka myötä työelämästä poistuessa isovanhemmille, erityisesti isoäideille, tarjoutui sosiaalisesti arvostettu ja tiettyssä mielessä tuottava asema lapsenlasten hoivaajina. Nykyisin eläkeläisillä on myös muita tapoja ja tarpeita toteuttaa itseään. Puhutaan kolmannesta iästä,²⁸ jolla tarkoitetaan eläkeiän alkupäätä, työiän ja varsinaisen vanhuuden välissä olevaa ikävaihetta, joka on erityisesti omalle hyvinvoinnille omistettua aikaa.²⁹ Varhaisvanhuuden muuttumisen taustalla ovat muun muassa edellä käsitelty elinajanodotteen pidentyminen, toimintakykyisten ”nuorten eläkeläisten” määrän kasvu, kaupungistuminen ja perhesuhteiden muutokset sekä eläkeläisten kulutusmahdollisuuksien ja varallisuuden kasvaminen. Nykyisten eläkeläisten ajanviettotavat ovat siksi osin erilaiset kuin aiempien eläkeläisten, ja niihin kuuluvat aiempaa olenaisempaan osana esimerkiksi matkustaminen ja erilaiset kodin ulkopuoliset harrastukset. Tällaisten ajanviettotapojen voidaan nähdä myös olevan

isovanhemmuuden kanssa kilpailevaa toimintaa, sillä ne herättävät kysymyksen siitä, missä määrin isovanhemmat haluavat käyttää aikaansa lapsenlasten sijaan ”omiin” harrastuksiinsa.

Kilpailutilanne ei kuitenkaan välttämättä synny ainoastaan siinä, mitä isovanhemmat itse pitävät elämässään tärkeänä, vaan kysymys on myös heihin kohdistuvista kulttuurisista odotuksista. Kulttuuriset paineet aktiiviseen ja onnistuneeseen vanhenemiseen saattavat johtaa isovanhemmuuden ja aktiivisen vanhenemisen väliseen konfliktiin.³⁰ Kun vanhetaan aktiivisesti, ei ehkä enää olla samalla tavalla aina saatavilla ja valmiina ”pelastamaan perhettä” (*family saver*) kuin ennen. Tämän voi nähdään toisena isovanhemmuutta koskevana paradoksina, jossa isovanhemmuus ei ole entiseen tapaan ”onnistuneen” vanhenemisen elementti vaan jossa hyvä vanheneminen edellyttää myös monenlaista muuta sosiaalista aktiivisuutta.

MUUTTAVA ISOISYYS

Kuten edellä totesimme, yksi keskeinen suomalaisen väestön muutos on se, että miesten osuus eläkeikäisessä väestössä kasvaa miesten eliniän kohotessa. Tämän seurauksena myös isoisät ovat aiempaa pidempään mukana lapsenlastensa elämässä. Sekä demografisten että isyyttä koskevien yhteiskunnallisten ja kulttuuristen muutosten vuoksi tutkijat ovat olleet kiinnostuneita siitä, miten kehitys mahdollisesti muokkaa isoisyyttä sekä perhesuhteissa että yleisemmin yhteiskunnallisena ilmiönä.

Monissa maissa miesten rooli lasten hoidossa on muuttunut aiempaa tärkeämmäksi naisten työssäkäynnin yleistyttyä. Tämä on herättänyt kysymyksen myös siitä, muuttuuko isoisuus niin, että isoisät ottavat aiempaa enemmän vastuuta lapsenlasten hoivasta. Tässä hengessä on puhuttu ”uudesta isoisyydestä” (*new grandfatherhood*),³¹ jolla viitataan aiempaa tasa-arvoisempaan sukupuolten väliseen työnjakoon lapsenlasten hoidossa ja jossa isoisät ottavat aktiivisesti osaa myös pienten lasten hoivatyöhön emotionaalisen hoivan ohella. Kulttuurisesta muutoksesta kertonee se, että isoisuus on entistä näkyvämmän esillä myös mediassa.³² Entä näkyvätkö nämä kulttuuriset muutokset tämän päivän isoisien osallistumisessa lapsenlasten hoitoon?

Miesten ikääntymistä, työelämän viimeisiä vuosia ja eläkkeelle siirtymistä tarkastelevan laadullisen pitkittäistutkimushankkeen (MANage) osana haastattelimme 17 keski- ja työväenluokkaista isoisää heidän tavoitetaan viettää aikaa lapsenlastensa kanssa vuosina 2010–2011 ja 2017.³³ Kaikki haastateltavamme pitivät isoisyyttä tärkeänä asiana elämässään, tunsivat siitä ylpeyttä ja korostivat haluaan viettää aikaa lapsenlasten kanssa. Maantieteellinen etäisyys lapsenlapsiin määritteli tapaamisten tiheyttä, mutta niissä tapauksissa, joissa isovanhemmat ja lapsenlapset asuivat lähellä toisiaan,

tapaamisia saattoi olla useita viikossa. Kun tarkastelimme lähemmin ajan­käytön kuvauksia, kävi ilmi, että isoisät viettivät aikaa eniten kouluikäisten lapsenlasten kanssa. Yhdessäoloa leimasi toiminnallisuus. Lapsenlasten kanssa leikittiin, käytiin kalassa, heitä kuljetettiin harrastuksiin ja autettiin koulutöissä. Isovanhempien välinen työnjako oli selvästi sukupuolittunutta, sillä pienten lasten hoidossa isoäidit olivat avainasemassa: he kantoivat vastuun lasten ruumiillisesta hoivatyöstä, muun muassa syöttämisestä, vaipanvaihdoista ja kylvettämisestä muun kodin perustyön (kuten ruuanlaiton, pyykinpesun ja kaupassakäynnin) ohella. Tältä osin voi sanoa, että nykyhetken isovanhempia koskevassa aineistossamme isoisyydessä näkyy vähän työnjakoa ja hoivaa koskevia muutoksia pienten lapsenlasten hoivan osalta. Isoäiti näyttäytyi pääasiallisena isovanhempana, jolla oli vastuu perheen perushoivatyöstä. Isoisät taas esiintyivät isoäitien avustajina, kuten kuljetajina, sekä toimivat erityisesti vanhempien lapsenlasten ajanvieron, kuten harrastamisen, pelaamisen ja leikkimisen tukena.

Monenlaisen yhteisen puuhastelun lomassa isoisät pitivät tärkeänä opettaa lapsenlapsilleen erilaisia tietoja ja taitoja. Työväenluokan isoisien tavoitteena oli siirtää lapsenlapsilleen käytännöllistä osaamista, kuten kalastukseen tai auton korjaamiseen liittyviä taitoja. Monissa haastateltavien kuvauksissa yhteisessä tekemisessä oli mukana kolme miessukupolvea (isoi­sä, isä ja poika), joskin lapsenlasten tapauksessa myös tytöt olivat usein mukana. Tyttäriä ei juuri mainittu yhteisen toiminnan yhteydessä. Yhteinen tekeminen saattoi olla yhdessä harrastamista mutta usein myös erilaisia rakennustöitä tai mökillä tehtäviä metsätöitä. Kantavana ajatuksena oli ottaa lapsenlapset varhaisessa vaiheessa mukaan ”oikeisiin töihin” oppimaan elämässä tarvittavia käytännöllisiä taitoja. Työn miestapaisuuden myötä yhteisen tekemisen tavoitteena, jonkinlaisena ääneen lausumattomana piilo-opetussuunnitelmana, oli samalla myös siirtää nuoremmalle sukupolvelle luokkaperustaisia arvoja ja miehisyyden malleja ja kasvattaa lapsenlapset (erityisesti pojat) osaksi peräkkäisten miessukupolvien yhteisöllistä ketjua.³⁴ Vaikka suuri osa haastateltavien mainitsemista yhteisen tekemisen muodoista liittyi tällaiseen perinteisesti miehisenä pidettyyn toimintaan, aineistossamme oli tästä myös poikkeuksia. Esimerkiksi 72-vuotias Asko paheksui teini-ikäisten lapsenlastensa jatkuvaa tietokonepelien pelaamista ja komensi nämä tekemään kanssaan ruokaa. Askon tarkoituksena oli tukea lapsenlasten itsenäistä elämää opettamalla heille konkreettisia päivittäisessä elämässä vaadittuja taitoja.

Keskiluokkaiset isoisät pitivät niin ikään tärkeänä tukea lapsenlapsiaan erilaisten tietojen ja taitojen omaksumisessa. Kädentaitojen sijaan heidän kuvauksissaan korostuivat kuitenkin abstraktimmat aiheet. Isoisät auttoivat nuorimpia lapsenlapsiaan koulutöissä ja veivät heitä harrastuksiin, mutta jo aikuisiän kynnyksellä olevien lapsenlasten tapauksessa he osallistuivat

myös koulutusvalintoja koskeviin keskusteluihin. Eräs isoisä käytti tällaisessa yhteydessä jopa ilmauksia ”mentorointi” ja ”koutsaus”. Työurallaan johtavissa asemissa olleet isoisät myös rakensivat omalta osaltaan lapsenlaskentensa ”verkostoja”, joista näille voisi olla omassa ammatillisessa elämässään hyötyä. Sekä keski- että työväenluokkaiset isoisät näkivät oman roolinsa hyvin samansuuntaisesti ja korostivat yhdessä olemisen ja tekemisen ”koulutuksellista” puolta. Samalla he selvästi osallistuivat luokkasidonnaisten (miehisten) taitojen ja arvojen ylisukupolviseen uusintamiseen.

Molemmissa ryhmissä isoisien vahvana motiivina lapsenlasten hoitoon oli auttaa omia työssäkäyviä lapsiaan antamalla mahdollisuuksia sekä työssäkäynnin ja lapsiperheen arjen yhteensovittamiseen että pienten lasten vanhempien omaan aikaan. Erityisesti keskiluokkaisten isoisien haastatteluissa toistuvana teemana olivat työelämän kiristyvät vaatimukset, jotka vaikeuttivat lapsiperheiden elämää. Isovanhemmat pyrkivät omalla toiminnallaan helpottamaan sitä.

Lastenlapset vie paljon aikaa. Mä oon niitä aina paljon kuljetellut ja tyttären perhe asuu lähellä. Nykynuoret on kumminkin, nelikymppi-set nuoret on pirun kireellä. Tavallaan siinä kokee [itsensä] hyödylliseksi. Meillä on sillain hieno asia, että meillä on, tyttären perheellä on kolme lasta, asunut aina puolen kilometrin päässä. Niillä on avaimet meille ja mulla on avaimet sinne, ja se näkeminen on päivittäistä. Että kun toinen lähtee ulkomaille ja toinen on kireessä työssä, niin kyllähän se on meidän rooli sitten olla siinä mukana. Mää sanon, että ei olla vaan saadaan olla siinä mukana. Se on saamista. (Hannes, 66 vuotta.)

Suomen kaltaisessa maassa, jossa julkiset lastenhoitopalvelut mahdollistavat vanhempien työssäkäynnin, isovanhempien hoivatyössä korostuu omien lasten arkielämän tukeminen varsinaisen työssäkäynnin mahdollistamisen sijaan. Hannes toteaaakin edellä nykypäivän vanhempien joutuva koville ”kireessä työssä”, mikä kutsuu isovanhempia osallistumaan lapsiperheen arkeen. Varsinkin keskiluokkaisissa perheissä tämänkaltaisessa ”perheen pelastajan mallissa” (*family saver*) isovanhempien lastenhoitotyö tukee aikuisten lasten työssä jaksamista ja urakehitystä. Samalla työelämän vaatimukset antavat isovanhemmille mahdollisuuden ylittää sukupolvien väliset perhe-elämän yksityisyyteen liittyvät rajat ja osallistua intensiivisemmin ja säännöllisemmin lapsenlasten elämään. Tämän vuoksi Hannes korostaa, ettei lastenhoidossa ole kyse pakosta vaan se on ”saamista”.

Keskiluokan ammateissa on kuitenkin nähtävissä muutoksia, jotka synnyttävät uudenlaista tarvetta isovanhempien lastenhoitoapuun.

Globalisoituvassa yritysmaailmassa työajat eivät enää kaikilta osin noudata perinteisiä toimistotyöaikoja.

[Lapsenlapsi] on kolmannella koulussa, ja hän asuu puolen kilometrin päässä. Yhtenä aamuna hän tuli meille ennen kuin lähti yheksältä kouluun ja tuli sitten taas koulun päätteeksi meille, että käydään, tehdään läksyt. Kun lapsen isä on [ICT-yrityksessä] hommissa, niin hänellä on sitten semmonen työ, että kun toimitaan eri puolilla maailmaa, niin iltasin tahtoo olla aina tämmösiä puhelinkonferensseja. Ja sitten tytär on taas tuolla [apteekissa] proviisorina, niin että tavallaan autetaan heitä. (Ilmari, 68 vuotta.)

Hyvinvointivaltion lastenhoitojärjestelmä nojaa vahvasti säännöllisen työajan malliin. Siksi esimerkiksi vuorotyö tuottaa helposti vaikeuksia lastenhoidon järjestämiseen, joka on usein nähty ongelmaksi erityisesti hoiva- ja teollisuustyötä tekevien vanhempien elämässä. Siksi esimerkiksi vuoropäivähoito on rakennettu mahdollistamaan erityisesti työväenluokan kolmi-vuorotyön. On kuitenkin tärkeää huomata, että säännöllinen työaika on alkanut myös asiantuntijatyössä muuttaa muotoaan. Kuten Ilmari toteaa, kansainvälisissä yrityksissä työaika ei välttämättä noudata kansallisia työaikoja, sillä liiketoiminta perustuu toimintaan samanaikaisesti usealla eri aikavyöhykkeellä. Tällä on vaikutuksensa myös erityisesti keskiluokkaisten lapsiperheiden arkielämän rytmiin, jossa vanhempien työ saattaa venyä julkisen lastenhoitojärjestelmän toiminta-aikojen ulkopuolelle. Ristiriidat työaikojen ja perhe-elämän yhteen sovittamisen välillä eivät siis enää kosketa ainoastaan suorittavaa työtä vaan tulevat entistä enemmän osaksi keskiluokan arkielämää. Tällaiset työelämän muutokset synnyttävät uudenlaista tarvetta isovanhempien antamaan tukeen lastenhoidossa.

ISOVANHEMMUUDEN VUOSISATA

Isovanhemmuutta pitkään tutkinut Virpi Timonen on kutsunut 2000-lukua isovanhempien vuosisadaksi (*grandparents' century*).³⁵ Kuluvan vuosisadan puolivälissä ollaan ensimmäistä kertaa ihmiskunnan historiassa tilanteessa, jossa yli 60-vuotiaita ihmisiä on suhteellisesti enemmän kuin alle 15-vuotiaita. Koska suuri osa ikäihmisistä on isovanhempia, 2000-lukua luonnehtii Timosen mukaan isovanhemmuden ennennäkemätön läsnäolo. Samalla on kuitenkin selvää, että erilaiset väestölliset muutokset, alueiden välinen muuttoliike ja työelämän muutokset vaikuttavat isovanhempien ja lapsenlasten väliseen yhteydenpitoon ja yhteisen ajanvieton tapoihin ja mahdollisuuksiin. Myös niiden ihmisten määrä kasvaa, joilla ei ole lapsenlapsia. Siten

isovanhemmuutta koskee samaan aikaan sekä aiempaa suurempi näkyvyys että eriytyminen.

Suomalaisen isovanhemmuuden luonnetta ja käytäntöjä määrittävät monet yhteiskunnalliset tekijät, joista tärkeimpiä lienevät vahva pohjoismaisen mallin mukainen julkinen lastenhoito sekä perhesukupolvien eriytyneet asumisjärjestelyt. Suomessa lastenhoito perustuu pitkälti julkisiin palveluihin, minkä vuoksi isovanhemmille ei ole osoitettu sellaista lasten hoitovastuuta kuin monissa sellaisissa maissa, joissa isovanhempien antama hoiva on erityisesti naisten työssäkäynnin edellytys. Hyvinvointivaltio siis vähentää isovanhempien hoivavastuuta ja tuottaa tyytyväisiä isovanhempia, joille lastenhoito ei yleensä ole kuormittavaa. Toisaalta Suomessa kolmen sukupolven yhdessä asuminen on harvinaista esimerkiksi moniin Etelä-Euroopan maihin verrattuna, mikä paitsi kasvattaa sukupolvien välistä fyysistä etäisyyttä myös muovaa isovanhemmilta saatavaa lastenhoidon apua. Suomen kaltaiselle yhteiskunnalle on siten luonteenomaista, etteivät isovanhemmat ole jatkuvasti ja itsestään selvästi mukana keskusukupolven arjessa vaan osallistuvat siihen muun muassa lastenhoidon kautta tarvittaessa. Vaikka tämä saattaa joillekin isovanhemmille tuottaa ristiriitaista tunnetta siitä, missä määrin heillä on oikeus osallistua lapsiperheen arkeen, hoivareservinä oleminen lienee monen mielestä parempi vaihtoehto kuin jatkuva ja kuormittava hoivavastuu lapsenlapsista. Isovanhemmuuteen liittyvä uusi ilmiö on erityisesti asiantuntijatyöhön liittyvä työaikojen muutos, joka näkyy erityisesti keskiluokkaisten lapsiperheiden elämässä. Globaalin talouden tuottamat epäsäännölliset työajat saattavat tulevaisuudessa joltakin osin muuttaa tarvetta myös isovanhemmilta saatavaan lastenhoitoapuun.

Työelämän ja lastenhoidon muutokset tulivat erityisen näkyviksi keväällä 2020 alkaneen koronaviruspandemian aikana. Laajamittainen etätöihin siirtyminen ja pitkään kestäneet liikkumista ja kokoontumista koskeneet rajoitukset (mm. koulujen etäopetus) kasvattivat lapsiperheissä hoitopaineita, kun vanhemmat joutuivat samanaikaisesti tekemään palkkatyötä ja hoitamaan lapsia kotona. Isovanhemmat eivät voineet toimia ”perheenpelastajan” roolissa, sillä yli 70-vuotiaat katsottiin riskiryhmäksi, jonka fyysisiä tapaamisia lasten ja lapsenlasten kanssa rajoitettiin viranomaismääräyksillä. Toisaalta poikkeuksellinen tilanne tuotti myös sukupolvien välisessä yhteydenpidossa paljon puhutun ”digiloikan”, kun eläkeikäiset ottivat käyttöön uutta viestintäteknologiaa voidakseen olla yhteydessä nuorempien perhesukupolvien kanssa. Samalla kun kriisiaika muutti nopeasti ja jyrkästi suomalaisten arkielämää, työn tekemisen tapoja ja lastenhoitoa, sen pitkäaikaisempia vaikutuksia muun muassa sukupolvien suhteisiin on vaikeaa arvioida.

Eläkeläisten elämään liittyy nykyisin entiseen nähden moninaisempia kulttuurisia odotuksia. Isovanhemmuuden ohella nykyinen aktiivisen

vanhenemisen eetos edellyttää eläkeikäisiltä monenlaista toimintaa, minkä vuoksi heidän voi olla hankalaa sovittaa lasten perheiden hoivatarpeet omiin vapaa-aikaa koskeviin tarpeisiinsa. Suomalaisessa julkisessa keskustelussa esiintyy aika ajoin huolta perhesuhteiden rapautumisesta ja sukupolvien välisten sidosten heikentymisestä, ja tässä keskustelussa joskus epäillään isovanhempien muuttuneiden ajanviettotapojen kielivän heikentyneestä sitoutumisesta lapsenlasten hoivaan. Tutkimusten mukaan sukupolvien välinen solidaarisuus ja pyyteetön auttamishalu ovat kuitenkin edelleen verrattain voimakkaita.³⁶

Vaikka isovanhempiin kytketään vahvasti sukupuolisidonnaisia rooleja ja kulttuurisia odotuksia ja isoäitejä on pidetty ensisijaisina isovanhempina, 2000-luvulla on herännyt kiinnostus isoisyttä kohtaan. Tutkijat ovat olleet kiinnostuneita muun muassa siitä, välittykö viime vuosikymmeninä yleistynyt isien osallistuminen lastenhoitoon myös tapoihin, joilla isoisät hoivaavat lapsenlapsiaan. Oman tutkimuksemme³⁷ mukaan 1950-luvulla ja sitä aiemmin syntyneet isoisät noudattelevat omissa hoivakäytännöissään ja yleisemminkin ajanvietossa lapsenlasten kanssa varsin perinteisiä työnjakoja, joissa isoäidit kantavat vastuun ruumiillisesta ja emotionaalista hoivasta ja isoisät taas instrumentaalista tehtävistä (kuten lasten kuljettamisesta), leikistä ja harrastuksista sekä lasten kasvatuksesta erilaisten hyödyllisten tietojen ja taitojen osalta. Voi siis olettaa, että viime vuosikymmeninä muotoutuneet isyyden kulttuuriset mallit vaikuttavat isoisytyteen vasta tulevaisuudessa. Kokonaisvaltaisempaa hoivatyötä lapsenlastensa kanssa saattavat tehdä laajemmassa mitassa vasta ne isät, jotka ovat omien lastensa kanssa tottuneet tekemään ruumiillista hoitotyötä. Isoisyyden muutoksissa ei ole kysymys vain abstrakteista kulttuurisista muutoksista, vaan myös isoisien konkreettisista hoivataidoista, jotka pääosin omaksutaan omien lasten eikä lapsenlasten hoivaamisessa.

**Monimuotoistuva
isovanhemmuus,
muuttuva isoisyyys**

1. Merz ym. 2008.
2. Ks. tämän teoksen luku 6.
3. Herlofson & Hagestad 2012.
4. Craig ym. 2019.
5. Herlofson & Hagestad 2012.
6. Craig ym. 2019; McGarrigle ym. 2018.
7. McGarrigle ym. 2018.
8. Igel & Szydluk 2011.
9. Ojala & Pietilä 2019, 174.
10. McGarrigle ym. 2018.
11. Timonen ym. 2013, 175.
12. Mann 2007; Mason ym. 2007.
13. Craig ym. 2019, 163.
14. Mann & Leeson 2010; Tarrant 2012.
15. Ojala & Pietilä 2010, 338–339.
16. Karisto 2005a, 23.
17. Tiilikainen 2019.
18. Mason ym. 2007; ks. myös May ym. 2012.
19. Lumme-Sandt & Pietilä 2014.
20. Nätkin 2018.
21. Danielsbacka ym. 2013, 91.
22. Tanskanen ym. 2010.
23. Mason ym. 2007, 691.
24. Mt., 695.
25. May ym. 2012, 149.
26. Mason ym. 2007, 694.
27. Lumme-Sandt & Pietilä 2014.
28. Laslett 1987.
29. Karisto 2004, 91.
30. Arber & Timonen 2012, 252.
31. Mann & Leeson 2010.
32. Lumme-Sandt & Lyyra 2013.
33. Ojala & Pietilä 2019.
34. Miesten yhteisöllisyydestä ja toimijuu-
desta ks. myös tämän teoksen luku 10.
35. Timonen 2019a, 271.
36. Mm. Danielsbacka ym. 2013; Ojala &
Pietilä 2018.
37. Ojala & Pietilä 2019.